

KAÁN KÁROLY MUNKÁSSÁGA

*Dr. Láng István**

A Magyar Tudományos Akadémia tagjai című kiadványban Kaán Károly életrajzi adatait így foglalták össze nagyon röviden és tömören: erdőmérnök, gazdaság-történész, született Nagykanizsán 1867. július 12-én, meghalt Budapesten 1940. január 28-án. Levelezőtaggá választották 1924-ben. Székfoglaló előadását 1924-ben tartotta "Elválások az Alföld képében" címmel.

Több alkalommal emlékeztek meg Kaán Károly tudományos, szakmai és közigazgatási tevékenységéről. Én is elolvastam Molcsányi Gábor megemlékezését, melyet 1940. decemberében mondott el az Országos Erdészeti Egyesület közgyűlésén, Lány Géza cikkét, amely az Erdőgazdaság c. folyóiratban jelent meg 1954-ben. Madas András avató beszédét, amelyet itt Püspökladányban tartott 1958-ban és Oroszi Sándor cikkét, mely az Agrártörténeti Életrajzok c. kiadványban jelent meg 1985-ben.

Ezek a különböző történelmi korszakokban fródott értékelő megjegyzések érthető módon igyekeztek Kaán Károly alkotásaiból kiemelni olyan elemeket, amelyek jól illeszkedtek az adott időszak uralkodó szellemi és ideológiai irányzataihoz.

Molcsányi Gábor megemlékezése végén így ír: "Kaán Károly nevét nem kell külön megörökíteni, azt közéleti működésével és irodalmi munkásságával a magyar erdőszet legkeményebb sziklájába ő maga véste be, nevét susogja a ma már több, mint 100 ezer hold alföldi erdő, amelyet az ő hívó szava keltett életre és hozánk, akik ma Róla emlékezni jöttünk össze, a magyar erdők zugásából az ő szava szól: "a Kárpátokat szétszabdalni csak ideig-óráig lehet, azok egysége oszthatatlan és örök." - Eddig az idézet.

Lány Géza 1954-ben azt emelte ki, hogy Kaán Károly korát messze megelőző politikai felvilágosultsággal, éles látással és harcos kiállással bírálta mind az állami, mind a hitbizományi és egyházi, mind a magán- és birtokossági erdők kezelése és használata terén évszázadunk elején fennállott visszaságokat.

Madas András 1958-ban Kaán Károlynak azt a koncepcióját húzta alá, hogy az egyetlen kiút az, hogy "...az erdővagyon az állam őrzi, az erdei termelést az állam intézi és látja el és az erdei termékeket az állam értékesíti..."

Oroszi Sándor 1985-ben - többek között - Kaán Károly interdiszciplináris szemléletét hangsúlyozta. Így ír erről: "... A szorosabban vett erdőszeten kívül a

* Dr. Láng István akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára, Budapest.

természetvédelemben és a vízügyi kérdésekben is alapvető volt munkássága. Az a szakterület éppúgy sajátjának tekinti Kaán Károlyt, mint az erdészet. Ő ismerte fel elsőként, hogy az erdészet ügyét más, rokonágazatokkal kell összekapcsolni, a felmerülő feladatokat együtt kell megoldani. Igaz, az alföldi erdők, a természetvédelem és a vizek kérdése újabb és újabb nehézségeket, feladatokat ró ránk, de Kaán Károly munkássága alapot ad ma is megoldásokra."

Kaán Károly valódi és maradandó tudományos tevékenységének értékeit mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az egymástól alapvetően eltérő társadalmi rendszerekben egyaránt felismerték és méltányolták munkásságát. De így van ez a szellemi élet minden valódi nagy alkotójával, akik túléltek a napi politika kisebb-nagyobb buktatóit, és minden generáció számára tudnak időtálló értéket felmutatni. Vörösmarty Mihály, Kazinczy Ferenc, Arany János, Körösi-Csoma Sándor, Madách Imre, Eötvös József, Jókai Mór, Illyés Gyula, vagy a természettudósok közül Bólyai Farkas, Eötvös Lóránd, Jedlik Ányos, Kandó Kálmán, Jávorka Sándor, Szentgyörgyi Albert és mások munkássága is ilyen időtálló. Ők is a Magyar Tudományos Akadémia tagjai voltak, akárcsak Kaán Károly.

Talán megengedik nekem azt az elfogultságot, hogy először Kaán Károly és az Akadémia kapcsolatával foglalkozzam. Mint már említettem, 1924-ben választották meg levelező tagnak. Mondhatnám azt is, hogy elég későn. Kaán Károly akkor már 57 éves volt és jelentős szakirodalmi tevékenység állt mögötte. Abban az évben összesen hét levelező tagot választott az Akadémia. Rajta kívül a költő Jakab Ödön, a nyelvtörténész Jakubovich Emil, az irodalomtörténész Kéky Lajos, a statisztikus Kenéz Béla, az elmegyógyász Moravcsik Ernő Emil és a művészet-történész Petrovics Elek lett az Akadémia tagja.

Miért nem lett Kaán Károly sohasem az Akadémia rendes tagja, hiszen még 16 évig élt és alkotott? Nagy alkotásai közül "A Magyar Alföld" című műve 1927-ben jelent meg. Ezt a munkáját 1929-ben "Az Alföld problémája" című műve követte. A "Természetvédelem és a természeti értékek" című korszaknyitó könyve is a levelező tagság elnyerése után, 1931-ben jelent meg.

Külön érdekes bűvárkodást jelentene keresni a feleletet arra, hogy miért nem nyerte el Kaán Károly az akadémia rendes tagja címét. Valószínű, hogy a hibát az Akadémia vezetésének egyoldalú szemléletében kell keresni. A szervezeti keretek sem kedveztek a természettudományok és a műszaki tudományok képviselőinek. A két világháború között a tagság három osztályhoz tartozott: a Nyelv- és széptudományi osztályhoz, a Bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztályához, valamint a Matematikai és természettudományok osztályához. A tagság zöme a mai értelemben vett társadalomtudományokhoz tartozott.

Kaán Károly levelező tagsága idején, vagyis 1924 és 1940 között az esztéta Berzeviczy Albert és a történész Habsburg József főherceg voltak az elnökök, illetve a jogtudós Balogh Jenő és az irodalomtörténész Voinovich Géza voltak a főtítkárok. Bizonyára mindnyájan távol álltak az erdészeti tudományok gondolatvilágától.

A Magyar Tudományos Akadémia első évszázada című két kötetes könyv az intézmény alapítása 100. évfordulója alkalmával tartott előadásokat publikálta. Összesen 23 előadás került be ebbe a kiadványba, ezek között a 22. előadást Kaán Károly írta "A Magyar Tudományos Akadémia és az erdőgazdasági tudományok" címmel, a 23. előadást pedig Sigmond Elek: "A Magyar Tudományos Akadémia és a mezőgazdasági tudományok."

Kaán Károly tanulmányához még visszatérek, csak a történelmi-gazdasági háttér jellemzésére említtem meg, hogy három évig tartott, amíg a gyűjteményes kötet megjelent, mert igen nehéz anyagi gondokkal küszködött akkor az Akadémia. A publikálás bizonytalanságain Széchenyi István unokáinak adományai segítettek, nevezetesen gróf Teleki Tihorné Széchenyi Alice és gróf Károlyi Lajosné Széchenyi Hanna vállalták a publikálás költségeit. A könyv ennek ellenére csak 1928-ban jelent meg.

Egyébként a centenáriumi ünnepséget 1925. november 3-án tartották. Ezt megelőzte a nemzetgyűlésen Széchenyi István haza iránti érdemeinek törvénybe iktatása - amit az Akadémia indítványozott. A százados ünnepen Klebelsberg kultúrminiszter azt fejtegette üdvözlő beszédében, hogy a mai tudományosság egyik nagy veszélyének, a tudományok rendkívüli elágazásának és specializálódásának idején milyen hatalmas és összetartó szerep jut az Akadémiára.

Berzeviczy Albert ünnepi beszédében az Akadémia anyagi helyzetének taglalása nagy helyet foglalt el, kiemelve az államtól és a társadalomtól kapott pénzügyi segítség jelentőségét.

Most térek vissza Kaán Károly tanulmányához, amely tehát a centenáriumi kiadványban található.

Nagyon érdekes indítással kezdi az előadást Kaán Károly, Hóman Bálintra hivatkozva. Idézem őt:

"...Néha még ma is találkozunk a tájékozatlanoknak azzal a helyt nem álló megállapításával, hogy "Ázsiából a magyar nem hozta magával az erdő szeretetét és így csak természetes, hogy idők során nomád hajlamainak főleg az Alföldön az erdő is áldozatul esett."

Ez a megállapítás minden esetben téves!

A honfoglaló magyarok kifejezetten szerették az erdőt is. A gyepű elvében a nemzetvédelem egyik legjelentősebb és mindenképpen konzerválni kívánt tényezőjének, e mellett pedig vadászati kedvtelésük, s ezzel pihenő napjaik nemesen szórakoztató helyének tekintették az erdőt.

Szent István király államalkotó zsenije a honfoglaláskor lakatlan, meg nem szállt, a nemzetségeket elválasztó és az országhatárt képezett erdőket királyi tulajdonba fogadta. Ezzel azokat a legfőbb hatalom gazdasági alapja egyik fontos tényezőjévé tette és egyben királyi oltalmába vette...". Eddig az idézet.

Kaán Károly részletesen kifejtette Széchenyi István nézeteit az erdőgazdálkodásról. A Magyar Tudományos Akadémia lángeszű megalapítójának nemes lelke - írja Kaán Károly - telve volt a természet, s benne az erdő szeretetével. Azt vallotta, hogy minden gyönyörnek és nemesnek kútforrása a természet, s nagyon lehan-

golta, hogy nálunk annyi hibát követnek el a természet rendje ellen, és hogy annyira megzavarják az erdőpusztítások és egyebek is a természet háztartásának egyensúlyát. Széchenyi sürgette a szénbányászat fejlesztését, hogy ezzel is csökkentsék a felesleges mértékű fatüzelést. Széchenyi - frja Kaán Károly - teljes mértékben átértékelte és minden vonatkozásában méltányolni is tudta az erdők nagy és hovatovább emelkedő közgazdasági jelentőségét, az erdők fokozottabb védelmének nagy szükségét, az erdő ügyek minden irányú nagyobb felkarolását.

Kaán Károly leírja azt az első esetet is, amikor a Magyar Tudományos Akadémia neve kapcsolatba került a magyar erdészeti tudományok fejlesztésével. A helytartótanács 1862-ben kelt leiratában kíváncsún tartotta, hogy az Országos Magyar Gazdasági Egyesület egyfelől a Magyar Tudományos Akadémiával, másfelől a Magyarországi Erdészeti Egyesülettel (ez volt a német származású erdészek társasága) szövetkezzen és ily módon mielőbb összeállíthassa az erdészeti műszótárt, mint a magyar erdészek kiképzésének, de a magyar erdészeti irodalomnak is egyik legfőbb segédeszközét.

Kaán Károly tanulmányában bírálta Divald Adolf erdészeti szakíró - egyébként 1864-ben lett az Akadémia levelező tagja - erdőhasznosítási nézeteit. Divald ugyanis csak a feltétlen erdőtalajon álló erdőket kívánta fenntartani hazánkban. Nem mérlegelte eléggé az erdőnek a természet egyensúlya biztosítására kiható jelentőségét és ezért nem látta szükségesnek azt sem, hogy az ország területén a mezőföldek erdőkkel váltakozzanak.

Az 1863. évi rendkívüli méretű aszály igen nagy károkat okozott az országban. A bajok okainak kutatása akaratlan is előtérbe került, s a közvélemény a vízszabályozásoknak és a lecsapolásoknak, valamint az erdőpusztításoknak tudta be a bajok eredő okát, s az erdőpusztítások megakadályozását és az erdőtelepítéseket sürgette.

Ilyen előzmények után tartotta meg Érkövy Adolf a Magyar Tudományos Akadémia 1864. október 3-i ülésén székfoglaló előadását "Az erdők mint esőzési tényezők az Alföldön" címmel. Érkövy szerint az Alföldön tapasztalható aszályos bajok olyan természetű hatások következményei, amelyekre az erdők jelenléte vagy hiánya semmiféle befolyással nincs. Ellenezte azokat az irányzatokat, amelyek az Alföldön a szárazság okozta bajok ellensúlyozása érdekében erdőtelepítéseket és faültetéseket sürgettek. Szerinte a faültetést az Alföldön egyedül a fakitermelés indokolhatja.

Kaán Károly határozottan bírálta Érkövy Adolf nézeteit. Szerinte Érkövy tévedett, amikor nem tulajdonított jelentőséget az erdőnek az Alföld mezőgazdasági termelése vonatkozásában. Érkövy érdeme, hogy sürgette az öntöző berendezések fejlesztését, de tévedett, amikor azt hitte, hogy az egész Alföld öntözésére megvan a mód és lehetőség.

Hunfalvy János földrajztudós, aki 1858-ban lett az Akadémia levelező tagja, majd 1865-ben rendes tagja, szintén vitába szállt az Akadémia felolvasó ülésén Érkövy és Divald nézeteivel. Kaán Károly nagy lelkesedéssel idézi Hunfalvy János záró szavait. Idézem én is: "...Én az erdőt nemzeti tőkének, nemzetünk úgyszól-

ván utolsó tőkéjének tartom, melyet nem szabad megtámadnunk, eltékozolnunk, melynek megtartásában és nevelésében kormánynak, egyeseknek, községeknek s az egész nemzetnek, törvényhozásnak és népnevelésnek közre kell működniük." Eddig az idézet. (1865. október 10-én hangzottak el ezek a szavak.)

A Magyar Tudományos Akadémia 1874-ben a következő pályázatot írta ki: "Egyes országokban a nagyobbarányú erdőpusztítások úgy klímai, mint termelési és közegészségügyi tekintetéből milyen következményekkel jártak, valamint, hogy a hazai viszonyoknak ezirányú elbírálása szerint nálunk minő intézkedések lennének kívánatosak a kérdés megfelelő szabályozásához?"

Négy pályamunka érkezett be és a pályadíjat Galgóczy Károly mezőgazdász nyerte el, akit egyébként 1858-ban levelező tagnak választottak meg. A pályamű a következő címet viselte: Az erdő a természet és a mezőgazdaság háztartásában.

Kaán Károly tanulmányában nagy elismeréssel ír Bedő Albert erdész (később 1880-ban az Akadémia levelező tagja) 1875. évi cikkéről, amely az "Erdészeti értékeink megóvása" címet viselte. Mindezek a szellemi termékek egy új erdészeti törvény koncepcionális részeit szerették volna megalapozni.

Hosszas vajúadás után 1878-ban született meg az új erdőtörvény. A tudományos szakértők álláspontját a kormányzati szakigazgatás nem hagyta teljes mértékben érvényesülni. A tervezetet többször átdolgoztatták, az állami szerepvállalást jelentősen csökkentették. De ezen hiányosságok ellenére is pozitívan értékelte Kaán Károly is ezt a törvényt.

Nagy tisztelettel és szeretettel ír Kaán Károly arról a jelentős szellemi hatásról, amit Bedő Albert akadémikus és 1881-től országos főerdőmester fejtett ki. Nem tudok ellenállni, hogy ne idézzem én is, akárcsak Kaán Károly, Bedő Albert 1886-ban megjelent sorait.

"...A földművelés Európában a megélhetés harcát vívja, mezőgazdasági és állattenyésztési részének helyzete hazánkban és egész Európában válságos. A világ húzatermő földjei szaporodnak, s hazánk a nagy világversenyben aránylag csak kis tömeggel vehet részt, midőn mindenki olcsóbb és jobb minőség termelését hangoztatja, - ez mind arra mutat, hogy az erdőgazdasági művelés teendőire annál élesebb gondot kell fordítanunk, mert szenvedjen bár a földművelés másik két ágának súlyos viszonyai alatt ez is, - e szenvedés az európai államok és mondhatnám az egész világ faszükségletével szemben sohasem juthat oda, hogy a ráfordított értelmi és anyagi áldozatot eléggé meg ne találja...". Eddig az idézet. Időtálló szavak ezek.

A Tudományos Akadémia tagjai közül Mágocsy-Dietz Sándor, Tuzson János, Fekete Lajos értékes erdészeti munkásságára is van hivatkozás Kaán Károly tanulmányában.

A trianoni szerződés hatása a magyar erdőgazdálkodást alapjaiban rendítette meg. Kaán Károly is szinte teljes reményét veszítve fejezi be tanulmányait. Önmagát és az egész erdész társadalmat vigasztalja, amikor értekezését az általa oly nagyra becsült Bedő Albert idézésével zárja, mégpedig a következő szavakkal:

"Lelkemben erős meggyőződéssé vált, s mondjon bárki mást, nekem ez a véleményem, s a jövő igazolni is fogja, hogy Magyarország földműves népe boldogulásának és elégedettségének egyik legfőbb eszköze az erdők művelésének kiterjesztése lesz." Eddig az idézet.

Kaán Károly szakirodalmi munkásságát a Magyar Tudományos Akadémia több díjjal is jutalmazta. Az "Erdőgazdasági politikai kérdések" című tanulmányát 1922-ben tüntette ki az Akadémia. A "Magyar Alföld" című munkáját 1928-ban a báró Kornfeld Zsigmond alapítvány díjával, "Az Alföld problémája" című művét pedig 1932-ben a Weisz Fülöp alapítvány díjával jutalmazta. Megkapta továbbá a Vitéz József díjat is a "Természetvédelem és természeti emlékeink" című könyvéért. Halála után ítélték oda Neki a Serbán-díjat.

Vajon, ha elővesszük a modern környezetvédelem olyan kulcsszavait, mint globális szemlélet, természeti és társadalmi összefüggések, erőforrás gazdálkodás, fenntartható fejlődés - találunk-e Kaán Károlynál ha szavakban nem is, de szellemében hasonló gondolatokat, irányzatokat? A válasz egyértelműen az, hogy igen. Kaán Károly szellemi öröksége túllépi korának problémáira való válaszkeresés időhatárait és a XXI. század felé tartó generációknak is juttat maradandó értékeket.

A nagy tudós és a kiváló köztisztviselő emléke előtt őszinte tisztelettel hajtok én is fejet.